

Geçmişten Günümüze **MERZIFON**

Editör

Doç. Dr. Hasan BABACAN

MERZIFON BELEDİYESİ KÜLTÜR YAYINLARI 2010

Bütün Hakları Saklıdır

Yazıların içeriğinden yazarlar sorumludur.

Kitaptaki bilgilerden kaynak gösterilmek suretiyle alıntı yapılabilir.

Birinci Basım

AĞUSTOS 2010

Yayına Hazırlayan (Editör)

Hasan BABACAN

Tasarım

Osman ÇAYDERE

Baskı-Cilt

Hangar Marka İletişimi ve Reklam Hizmetleri Yayıncılık Ltd.Şti.

Konur 2 Sokak 57/ 4 Kızılay Çankaya – ANKARA

T: 0312 425 07 34 F: 0312 425 07 36

www.hangarreklam.com

ISBN: 978-605-88398-0-9

İÇİNDEKİLER

Sayfa Konular

- 5 Selim PULLU
M.Ö. Birinci Bin yılda Orta Karadeniz Bölgesi ile Batı Anadolu
Frig Merkezleri Arasındaki Ticari İlişkiler
- 19 Ali AÇIKEL
17. Yüzyılda Amasya Sancağı Avarız Vergileri
- 41 Uğur ÖZCAN
19. Yüzyılda Merzifon'a İskan Edilen Kafkas Muhacirleri
- 61 Ahmet YÜKSEL
Merzifon Hocapaşa Yangını (1894)
- 83 Sibel KAVAKLI
Merzifon Şeriye Sicilleri Üzerine Bir Değerlendirme
- 117 Murat Gökhan DALYAN
19. Yüzyılda Misyoner Gözüyle Merzifon ve Çevresi
- 131 Cengiz ÇAKALOĞLU
Yemen'de Merzifon Redif Taburu
- 153 İlhan TARHAN
Üç Nesil Kitabı Hazırlanırken Kullanılan Yöntemler, Kaynaklar.
Kitabın Kısa Bir Tanıtımı
- 165 Adnan GÜRBÜZ
XV. ve XVI. Yüzyıllarda Merzifon Kazasının Sosyo-Ekonomik Yapısı var
- 171 Neyzar Peruzat ALTINAY
Veziriazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa İçin Bir Telif: "Ta'dil-i Emzice"
- 197 Dilek ÇETİNTAŞ
Tarihî Romanlarda Bir Yürekli Kahraman: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa
- 211 Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ
Merzifon Kültüründe Geçiş Merasimleri (Doğum-Evlilik-Ölüm) Üzerine
Değerlendirmeler
- 223 Ceyhun Vedat UYGUR
Merzifon Ağzındaki Kelimeler Dünyası
- 253 Şenel ÇALIŞKAN
Merzifon'da 'Çuhalı (cufalı, çufalı) Kına Yakma Geleneği
- 273 Sibel DEMİRARSLAN-Oğuz DEMİRARSLAN
Merzifon Geleneksel Konutlarında Kültürel Yansımalar
- 287 Bestami Sadi BİLGİÇ
George W. Rendel'in Memorandumunda Merzifon Hadisesi: Propaganda
Amaçlı Hazırlanan İngiliz Belgelerine Bir Örnek
- 305 Gülbadi ALAN
Merzifon Anadolu Hastanesi ve Burada Yürütülen Çalışmaların
Bölgedeki Etkileri

19. YÜZYILDA MERZİFON'A İSKÂN EDİLEN KAFKAS MUHACİRLERİ

Uğur ÖZCAN*

GİRİŞ

Amasya'ya bağlı bir ilçe olan Merzifon, Türkiye'nin önemli tarihî yerleşim yerlerinden birisini teşkil etmektedir. Tarihi eski çağlara dayanan Merzifon'un, bir yerleşim yeri olarak tarih sahnesine çıkışı, Roma İmparatorluğu dönemine rastlamaktadır. Bizans, Selçuklu, İlhanlı ve ardından Osmanlı Devleti hâkimiyetine giren bu Anadolu kenti, hiç şüphesiz altın devrini Osmanlı Devleti döneminde yaşamıştır. Müslim ve gayri Müslimlerin uzun yıllar bir arada yaşadığı bu yerleşim yerinde, 16.yüzyılda 28 Müslüman 6 gayrimüslim hane, toplam 34 hane bulunmaktaydı. 17. yüzyılda buraya yapılan gayrimüslim göçleriyle birlikte nüfusun üçte ikisini Müslümanlar oluştururken, üçte birini de Hıristiyanlar oluşturur hale gelmiştir. 19. yüzyılda gelişmesini sürdüren Merzifon'da yüzyılın ortalarında nüfus 10bin civarındayken yüzyılın sonlarına doğru 20bini bulmuştur¹. Bunun 13.380'ini Müslüman 5820'sini Ermeni ve 800'ünü Rum nüfusu oluşturmuştur. 1860 yılında 160 köyün bağlı bulunduğu Merzifon kazasında 19bin civarında Müslüman yaşarken 6bin civarında Ermeni ve Rum nüfusun olduğu söylenmektedir².

Şunu da ifade etmeliyiz ki Merzifon idârî olarak o dönemde, Sivas Vilayeti'nin Amasya Sancağı'na bağlı bir kazaydı. 1880 yılında Merzifonabad Gelgiras ve Merzifon isimli üç kaza birleştirilerek Merzifon Kazası oluşturulmuştur. Merzifonabad'ın köyleri Hacıköy kazasına bırakılırken, Gelgiras kazası ortadan kaldırılarak köyleri Merzifon'a bağlanmıştır³.

* Yrd. Doç. Dr., Kırşehir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 Pelin İskender, "I. Dünya Savaşı Öncesinde ve Savaş Sırasında Amasya Sancağının Nüfus Sayısı", *I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, 13-15 Haziran 2007, I. Kitap, Amasya 2007, s. 373-401.

2 Besim Darkot, "Merzifon", *İA*, C.7, MEB, İst. 1977, s. 785-787.

3 Pelin İskender, "I. Dünya Savaşı Öncesinde ve Savaş Sırasında Amasya Sancağının Nüfus Sayısı", *I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, 13-15 Haziran 2007, I. Kitap, Amasya 2007, s. 373-401.

1831 Nüfus Sayımı	İslam	Reaya	Toplam
Merzifon	1866	2178	4044

Tablo-1⁴

1893	Müslüman	Rum	Ermeni	Katolik	Protestan	Toplam
Merzifon	18788	163	5317	279	559	25.105

Tablo-2⁵

1914	Müslüman	Rum	Ermeni	Ermeni Katolik	Protestan	Süryani	Çingene	Toplam
Merzifon	25.370	1.067	8160	406	1160	3	707	25.105

Tablo-3⁶

Yıllar boyu çeşitli göçlere sahne olan ilçede, Türkler başta olmak üzere Ermeniler, Çerkezler, Gürcüler ve Nogaylar yaşamışlardır. Biz bu tebliğimizde Kafkas muhacirleri çerçevesi içerisinde Çerkez, Nogay ve Gürcü göçleri üzerinde duracağız.

Bugün Merzifon'un nüfusunun bir kısmını Kafkas Göçmenleri oluşturmaktadır. 1856 yılından itibaren Kırım ve Kafkasya'dan yapılan göçler neticesinde Merzifon'a da yerleştirilen Nogaylar, Çerkezler ve Gürcüler, Merzifon'un çeşitli köy ve kasabalarına dağılmışlardır. Kırım'dan gelen Nogaylar, Kafkasya'dan gelen Besleney, Abaza, Abzeh gibi Çerkez kabileleri bugün Merzifon'un çeşitli köy ve mahallelerinde yaşamaktadırlar.

Günümüz itibariyle Çerkezlerin Merzifon Merkezdeki nüfusu takriben 2500 kişi civarında olduğu belirtilmektedir. Mahsen mah. Bahçelievler mah. Yeni mah. Trafo Mahallesi Çerkezlerin yoğun olarak buldukları yerlerdir. Ayrıca Merzifon'a bağlı 7 tane Çerkez Köyü mevcuttur⁷.

4 Pelin İskender, *agm*, s. 373-401; Aydın O. Erkan, *Tarih Boyunca Kafkasya*, Çivi Yazıları, İst. 1999, s. 31.

5 Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 174-175; Pelin İskender, *agm*, s. 373-401.

6 Kemal H. Karpat, *age*, s. 216-217.

7 Verdiğimiz bu bilgiler köy muhtarlarından Eylül 2009 itibariyle teyit edilmiştir. Bu bilgiler için Nail Yılmaz'a ve Mamış Şible'ye teşekkür borçluyuz.

Yerleşim Yeri		Kabile	Nüfus
Tavşandağı Köy Grubu	Aşağıbüük (Şucaıye) Köyü	Besleney	22
	Ortabük (Ferahıye) Köyü	Besleney	45
	Yukarıbüük(Küşadiye)Köyü	Besleney	160
Yuvala Köy Grubu	Esentepe Köyü	Abzeğh	40
	Selimiye Köyü	Abzeğh	53
	Yeşiltepe Köyü	Abzeğh	50
	Çayır Köyü	Abaza	47
	Yenice (muhacir Yenicesi)	Abaza	

Tablo-4

Esentepe, Selimiye ve Yeşiltepe köyleri aslında Yuvala köy gurubu olarak bilinmektedir. Yuvala Esentepe'nin eski ismidir ve 1965 yılında değiştirilmiştir. Selimiye ve Yeşiltepe köyleri de 2005 yılında Merzifon'un köyleri haline gelmiştir. Zira onun öncesinde bu köyler Amasya'nın Merkez ilçesine bağlı köylerdir.

Merzifon'un Çerkez köylerinden birisi de Tavşandağ (Taşandağı) Köyüdür. Tavşandağ'ın denizden yüksekliği 1500 metredir. Yüksekliği yüzey şekilleri ve havası itibariyle Kafkas Dağları ile benzerlik arz eden bu köy, bir Besleney köyüdür. Merzifon'un Tavşandağ Köyü'nün (Yukarıbüük-Aşağıbüük-Ortabük) Besleney Çerkezleri sülale adları şu şekildedir: Fezoko, Çürey, Kopruğko, Agej, Tlauduğ, Dohgueyde, Thagucogo, Şınakh, Koşh, Fezoko, Agej, Badi, Kelmızıko, KadıkoHurug, Çedgi(Wubih), Lahduvg, Badi, Kelmızko, Huvaj, Birsieko Kürve⁸.

Merzifon'a merkeze yerleştirilen Gürcüler ise ilçedeki mahallelerde yaşamaktadırlar. Yine Merzifon'a bağlı Bulak Köyünde Kırım Tatarlarından olan Nogaylar yaşamaktadırlar. 1927 yılında yapılan nüfus sayımlarına göre Çerkezce ve Tatarca konuşan kişi sayısı bize kesin olmasa da yüzyılın başında Merzifon'da göçmen sayısını tahmin etmemize yardımcı olacaktır.

8 Şamil Yurdusever, "Bulutların İçinde Bir Çerkez Köyü: Tavşandağ", *Nart Dergisi*, Mayıs - Haziran 2004, Yıl 7, S. 37, s. 50-52.

	Çerkezce	Tatarca
Erkek	335	172
Kadın	406	214
Toplam	741	386

Tablo-3 Merzifon'da 1927 sayımına Göre Çerkezce ve Tatarca Konuşanlar⁹

a. Göçün Nedenleri

Göç, sözlük anlamıyla “ekonomik toplumsal siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret” olarak tarif edilmektedir¹⁰. Zorunlu göç kavramı içinde ele alabileceğimiz Kafkas göçlerinde, bütün bu unsurların var olduğu gözlenmektedir.

Kafkas Halklarına gelince Çerkezler Kafkas halklarına verilen genel bir ad olarak karşımıza çıksa da kendilerine “hemşehri” anlamında *Adige* dedikleri bilinmektedir. Abhaz, Besleney, Bijeduğ, Abzegh, Şapsığ, Natukay, Kabartey gibi kendi aralarında da çeşitli boylara ayrılmaktadırlar¹¹. Karaçaylar ise Türk olmalarına rağmen günümüzde halk arasında Kafkas muhaciri oldukları için *Çerkez* olarak adlandırılmaktadırlar. Diğer taraftan Ahmed Cevdet Paşa, Nogayları, Çerkezlerin büyük ve seçkin bir kabilesi olarak zikretmektedir¹². Yüzyılı aşkın bir süredir Anadolu'da yaşayan ve bu toprakların vazgeçilmez bir unsuru olan Çerkezler'in, Kafkaslardan Anadolu'ya gelişleri 100 ila 150 yıl öncesine dayanmaktadır.

Kafkas göçlerinin nedenlerinin *birincisi* Rusların baskısıdır. Hem stratejik hem de siyasi anlamda Kafkasların Ruslaştırılmasına dayandırdığı politikasıyla Rusya, bir taraftan Ortodoksluğu Müslümanlar arasında zorla benimsetmeye çalışırken diğer taraftan ciddi bir asimilasyon politikası uygulamıştır. Kafkasya'nın farklı kültürler içeren yapısını bozarak planlı bir Ruslaştırma hareketi başlatan II. Alexander, Kafkas halklarına büyük baskı uygulamıştır. Sosyal siyasi ve ekonomik

9 Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri. Mufassal Neticeler*, Fasikül: II, İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası, 1929, s.57-58.

10 *Türkçe Sözlük*, “Göç” TDK, Ank. 2005, s. 769.

11 Mirza Bala, “Çerkesler” *LA*, C.3, MEB, İst. 1972, s. 375-386. Göç üzerine yazılan çoğu kaynakta Çerkes ve Türk kökenli kavimlerin varlıkları bilinmelerine rağmen “Kafkasyalı” yada “Çerkes” genel adıyla anılmaktadır. Hayati Bice, *Kafkasyadan Anadoluya Göçler*, TDVY, Ank. 1991, s. 45.

12 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. I. Üçdal Neşriyat, İst. 1966, s. 237.

yönleri olan bu baskı ve sindirme politikası Panslavizm'in bir parçasıdır¹³. Rusların bu baskıları, Kafkasları kendileri için emin bir bölge haline getirme çalışmaları olarak da görülebilmektedir¹⁴. Kırım Savaşı sonrasında Rusların bölgedeki bu faaliyetleri daha da belirginleşmiştir. Osmanlı-Rus Savaşlarında Rusların baskılarından kaçarak, gerek balkanlar üzerinden gerekse de Karadeniz yoluyla Anadolu'ya gelen Kafkas muhacirleri, yurdun çeşitli yerlerine iskân edilmişlerdir. Bu göçlerin nedenleri arasında savaş olduğu kadar yine bunun bir sonucu olan açlık da vardır. Daha rahat bir yaşam sürme hayali ve maksadı taşıyan ekonomik mahiyeti de olan bu göçler sonucunda Osmanlı Devleti'nin demografik yapısında büyük değişiklikler olmuştur. 1864 yılında Rusların saldırılarından bunalan ve Anadolu'ya göç eden Çerkez muhacirleri Osmanlı Devleti sınırları içinde emniyette olacaklarını ve İslam halifesi olarak kabul ettikleri Abdülhamid'in kendilerine sahip çıkacaklarından emin olmuşlardır¹⁵. Çünkü Osmanlı Devleti her ne kadar Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla *Çerkezistan*'dan vazgeçtiğini kabul etse de din ve mezhep birliği açısından Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarının devam etmesinde bir sakınca görmemiştir¹⁶. Bu bağlamda *Halife* sıfatıyla Sultan Abdülhamid, kendisine sığınan bütün Müslümanlara kucak açmıştır. Bu durum Abdülhamid'in *Panislamizm* siyasetinin bir sonucudur. Böylelikle Çerkezlerin Rumeli ve Anadolu'da iskân edilmesiyle Müslüman nüfus artacak ve güç kazanacaktı. Ayrıca ordu için de büyük bir güç kaynağı teşkil edebilecekti¹⁷.

Diğer taraftan göçün nedenleri arasında Müslüman Kafkas halkının Ruslar tarafından zorunlu askerlik görevine tabi tutmaları da vardır. Rusya egemenliği altına girmek istemeyen Kafkas Halkları, çareyi Osmanlı topraklarına göç etmekte bulmuşlardır¹⁸.

13 Süleyman Erkan, "Dramatik Bir Sürgün Hikayesi," *Çerkeslerin Sürgünü 21 Mayıs 1864 (Tebliğler-Belgeler-Makaleler)*, Kafkas Derneği Yayınları, Ank. 2001, s. 160.

14 Kemal H. Karpat, *age*, s. 16.

15 Jülide Akyüz, "Göç Yollarında; Kafkaslardan Anadolu'ya Göç Hareketleri" *Bilig*, Yaz 2008, Sayı 46, s. 37.

16 Ahmet Cevdet Paşa, *age*, s. 237.

17 Kemal H. Karpat, "Avrupalı Egemenliğinde Müslümanların Konumu Çerkeslerin Sürgünü ve Suriye'deki İskânı" *Çerkeslerin Sürgünü 21 Mayıs 1864 (Tebliğler-Belgeler-Makaleler)*, Kafkas Derneği Yayınları, Ank. 2001, s. 84.

18 Kemal H. Karpat, *agm*, s. 89.

b. Kafkas Göçlerinin Gerçekleştiği Dönemler

1856-1876 ve 1878-89 yılları Anadolu'ya Kafkas göçlerinin yapıldığı yıllar olmuştur. 1828-29 Rus savaşının ardından imzalan Edirne antlaşmasıyla Rusya Kafkasya hâkimiyetini eline almıştır. Zaten bu dönemden sonra Kafkaslarda Müslümanlara karşı baskı ve zulüm artarak devam etmiştir. İmam Mansur'la başlayan *müridizm* hareketiyle birlik olan Kafkas halkları direnişe geçmiş, fakat Şeyh Şamil'in 1859'da Ruslara esir düşmesi sonucu direniş yavaşlamıştır. 1864 yılında Soçi'yi ele geçiren Ruslar böylece Kafkasya'da hâkimiyeti eline almıştır¹⁹. Çerkezlere iki seçenek sunulmuştur. Birincisi bozkır ve bataklıklardan oluşan yerlere yerleşmek ikincisi ise Kafkasya'yı terk etmektir. Ortodoks Hıristiyanlığı benimsemeleri konusunda baskılar uygulanınca binlerce Çerkez ve Nogay Karadeniz sahillerine inmiş ve gemilerle, vapurlarla Osmanlı Devletine göç etmeye başlamışlardır²⁰. Kafkaslardan yapılan bu ilk göçler 1876'ya kadar sürmüştür. Bu dönem içinde Kafkasya'dan gelen muhacir sayısı yaklaşık olarak 1.000.000-1.200.000 dir²¹. Gemilere adeta "istif" edilen muhacirler, Osmanlı limanlarına bırakılmışlardır. Trabzon'a indirilen binlerce Kafkas muhacirinin, Çiçek hastalığı, tifüs ve iskorbüt gibi hastalıklardan öldüğü belirtilmektedir²².

Kafkaslar'dan ikinci göç akını 1877-1900 yılları arasında olmuştur. Berlin Antlaşması'na müteakiben Balkanlarda bazı topraklar, Transkafkasyanın tamamı, Kars Ardahan ve Batum Rusların eline geçmiştir²³. Rusya, topraklarında bulunan Müslüman ahaliye Ruslaştırma ve Panslavizm emelleri doğrultusunda baskı ve yıldırma operasyonu uygulayınca Kuban, Kırım, Kafkasya, Batum gibi yerlerden 300 bine yakın insan göç etmek zorunda kalmıştır²⁴. Berlin Antlaşması'ndan sonra Panortodoks ve Panslavist emeller doğrultusunda, daha önce 1864 yılında Rumeli'ye yerleştirilmiş olan Çerkezler ikinci bir göçe tabi tutulmuştur²⁵. Göçün diğer bir nedeni Kafkasya'da yerel direnişçilerin Osmanlı Ordusuna destek mahiyetinde isyanlar çıkarmasıydı. 1889 yılından sonra Kafkasya'nın Kuban

¹⁹ Mirza Bala, *agm*, s. 384.

²⁰ Emin Akdağ - Haşim Söylemez, "Sürgün Yurdu Anadolu" *Aksiyon*, Sayı: 494/ Tarih: 24-05-2004.

²¹ Süleyman Erkan, *agm*, s. 164; Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 90-91.

²² Justin Mc Carty, *Ölüm ve Sürgün*, İnkılap yay, İst. 1998, Çev. Bilge Umar, s. 38-39

²³ Süleyman Erkan, *agm*, s. 168.

²⁴ Nedim İpek, "Balkanlar, Girit ve Kafkaslardan Anadolu'ya Yönelik Göçler ve Göçmen İskân Birimlerinin Kurulması" *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, Yıl. 1, İsparta 1995, s. 202.

²⁵ Kemal H. Karpat, *agm*, s. 85. Özdemir Özbay, *Dünden Bugüne Kuzey Kafkasya*, Kafder, Ank. 1999, s. 42; Hayati Bice, *agm*, s. 54.

Vilayeti'nin Katerinograd ve Labinsk şehirlerinin nahiye ve köylerinden, 24 bin hane yani yaklaşık 120 bin Çerkez göç talebinde bulunmuştur²⁶.

Gürcüler de Çerkezler gibi göçe zorlanan Kafkas halkları arasındadır. 1879 yılında başlayan Gürcü göçü 1921 yılına kadar devam edecektir. Kendilerini "Çveneburi" olarak adlandıran muhacir gürcülerin²⁷, Osmanlı topraklarına gelişleri üç dönemde olmuştur. Birincisi 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından o zamana kadar Osmanlı Devleti sınırları içinde bulunan Gürcistan'ın, Rusya'nın eline geçmesi sonucu gerçekleşmiştir. İkincisi ise 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra meydana gelmiştir. Savaşta Müslüman Gürcülerin Osmanlı ordusuna verdikleri büyük destek nedeniyle, Ruslar bölge halkını tehcir etmiştir. Ardahan, Aşağı Guria, Artvin, Acara gibi bölgelerden Osmanlı topraklarına göç etmek zorunda bırakılan Gürcüler, Anadolu'nun kuzeyine ve Karadeniz kıyısındaki yerleşim yerlerine iskân edilmişlerdir. Bunlar arasında Tokat, Giresun, Rize, Ordu, Samsun, Sinop ve Amasya vardır²⁸. Osmanlı Devleti'ne 1 milyon gürcünün göç ettiği tahmin edilmektedir. Gürcülerin iskân edildiği yerlerden biri de Sivas vilayetinin Amasya sancağına bağlı Merzifon kazasıdır²⁹.

c. Kafkas Muhacirlerinin Merzifon'da İskân Edildikleri Yerler

Çerkezlerin özellikle dağlık bölgelere yerleştirilmeleri tesadüf değildir. Osmanlı Devleti, iskân politikası gereği yüksek yerlerde ve sert doğa koşullarında yaşamaya alışkın olan Kafkas göçmenlerini, dağlık bölgelere yerleştirmiştir. Diğer bir bakış açısıyla Çerkezlerin Kafkaslarda sahip oldukları yaşam tarzları, Anadolu'da nispeten dağlık ve ormanlık arazileri bir yerleşme mekânı olarak benimsemelerinde etkili olmuştur. Fakat bunu genellemek ve bütün Kafkas muhacirlerinin dağlık arazilere yerleştirdiklerini söylemek olanaksızdır.

Çerkez ve Nogayların iskân mahalli olarak seçilen yerlerden Sivas Vilayeti'nin Amasya Sancağı, Samsun Limanına gelen göçmen kabilelerini konuk etmiştir. Muhacirler, Samsun'dan Amasya'ya oradan da Gelengeras(Gelgiras), Veray, Hacıköy, Mecidözü³⁰ ve Merzifon Kazalarına sevk edilmişlerdir. 1864 yılında geçici olarak Amasya'ya yerleştirilen 2000 muhacirden söz edilmektedir.

²⁶ Süleyman Erkan, *agm*, s. 168.

²⁷ Şuşana Putkaradze, "Muhacir Gürcüler ya da Çveneburiler", *Mamuli Dergisi*, Sayı 2, Sinatle yay, İst. 1997, Çev: Fahrettin Çiloğlu.

²⁸ Geniş bilgi için bkz. Süleyman Erkan, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)*, KTÜ Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, Trabzon 1996.

²⁹ Emin Akdağ - Haşim Söylemez "Sürgün Yurdu Anadolu" *Aksiyon*, Sayı: 494/ 24-05-2004

³⁰ Jülide Akyüz, "Göç Yollarında; Kafkaslardan Anadolu'ya Göç Hareketleri" *Bilig*, Yaz 2008, Sayı 46, s. 44.

Amasya'daki muhacirlerden 300'ü Ladik, 700'ü Mecidözü, 500'ü Osmaniç, 160'ı Gümüşmadeni, 130'u Zünnun kazalarına sevk edilirken, kalan 210 kişi Köprü, Havza, Erbaa nahiyeleri ve Merzifon'a elli-altmış-seksen kişilik guruplar halinde yerleştirilmiştir³¹. Eski adı Yuvala olan Esentepe Köyüne, Kafkasyadan gelen ilk göçmen kafilesinden olan Çerkezlerin bir kısmı 15 hane olarak iskan edilmişlerdir. Bunun yanında Saraycık ve Yenice Köyü* (Abazalar köyü) bu ilk dönemde Çerkezlerin Merzifon'daki iskân mekânları arasında yer almıştır. Tavşan Dağı'ndaki Eğriyol karyesine ise Çerkez muhacirleri yerleştirilmiştir³².

Diğer taraftan Merzifon'a bağlı Bulak karyesi Nogay muhacirlerinden Canbulak kabilesinin iskân edildiği yer olmuştur³³. Merzifon'a, 1878-1900 yılları arasında Çerkezler, Nogaylar, Gürcülerin yanında Kabarteyler³⁴ ve Livana (Artvin) muhacirleri de iskân edilmiştir. Livana muhacirlerinden 13 hane, Merzifon kazası civarına yerleştirilirken bu yere muhacirlerin isteği üzerine Padişah Abdülhamid'e istinaden "Hamidiye" ismi verilmiştir³⁵. Nogay muhacirlerinden 4 hane yine Merzifon'a yerleştirilmiştir³⁶. 1878-1900 yılları arasında Amasya Sancağına toplamda 657 haneden müteşekkil 3077 muhacir yerleştirilirken, Merzifon kazasına ve ona tabi köylere yerleştirilen 40 haneden oluşan 229 Kafkas muhacirinin iskân edildiği anlaşılmaktadır³⁷. Hicri 1300-1306 tarihli salnamelere göre Merzifon'da 3784 hane varken bunun 209 hanesini muhacirler oluşturmaktadır³⁸. Her hanenin ortalama 5 kişiden oluştuğunu düşünürsek 1882-1889 yılları arasında Merzifon'da yaklaşık 1000 muhacirin varlığından söz edilebilir.

31 Abdullah Saydam, *age*, s. 142.

* Merzifon'a bağlı iki tane Yenice Köyü vardır. Burada bahsedilen Yenice Köyü, "Muhacir Yenicesi"dir ve eski ismi Abazalar Köyü'dür.

32 BOA, DHMKT, 2188/44, 1316 ZA 30 (Hicrî).

33 BOA, A.MKT.UM. 483/52, 05/M /1278 (Hicrî).

34 BOA, DH.MKT, 1599/62, 27/C /1306 (Hicrî).

35 BOA, DH.MKT, 1503/33, 12/Ş/1305 (Hicrî); İskan olundukları yerlere verilecek isim Padişah II. Abdülhamid'in tespitiyle belirlenmesini istemişlerdir. BOA, İDH 1085/85102, 28 N 1305.

36 BOA, AMKT. UM, 480/87.

37 Kemal H. Karpat, Osmanlı Nüfusu 1830-1914, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İst. 2003, s. 35.

38 Pelin İskender, *agm*, s. 390.

d. Muhacirlerin Merzifon'a Yerleştirilme Nedenleri

Osmanlı Devleti Kafkas muhacirlerini Anadolu'ya göç etmeleri noktasında bir teşvikte bulunmuyordu. Zira onların devlet için stratejik öneme sahip yerlerinde kalmalarında büyük yarar görüyordu³⁹. Fakat göçe zorlananları da geri çevirmemiş ve onlara yer ve yurt göstererek iskân etme yoluna gitmiştir. Yer ve yurt seçiminde onların yaşam tarzlarını dikkate alan Osmanlı Devleti, muhacirlerin isteklerini göz ardı etmemiştir. Çerkezler ve Nogaylar yerleşim bölgelerini seçerken dağlık ve serin bölgelerde yaşamaya özen göstermişlerdir. Dikkat edilirse Merzifon bu noktada Kafkas muhacirleri için çok uygun bir yerdir. Örneğin Çerkez muhacirlerin iskân edildiği denizden 1500 metre yükseklikteki Tavşandağ'ı, hem denizden yüksekliği hem de doğal yapısı ile tıpkı Kafkas dağlarını andırmaktadır. Merzifon ve çevresine yaptığı misyonerlik gezileri sırasında George White, kendilerine eskortluk yapan Çerkezlerin dağ yolunu seçmelerini de buna bağlamıştır. Dağ yolunun "soyguncularla" dolu olduğunu ve "soygun" endişesi taşıdığını dile getiren White, Çerkez gurubun liderinin, dağlık yoldan götürme nedenlerini kendisine şu şekilde ifade ettiklerini belirtmektedir:

"Şimdi Efendi, yarınki menzilimize varabilmek için iki yol var. Birisi dağlardan, diğeri vadiden. Dağ yolu kısa ve direkttir. Vadi yolu uzundur, dolaşır, sıcak, kalabalık, tozludur ve manzarası yoktur. Dağ yolu serin ve güzeldir. Vadi yolunun suyu sıcaktır, seni serinletmez, hâlbuki dağ yolu, dişlerinizi ağrıtabilecek kadar içemeyeceğin soğuklukta birçok kaynakla doludur. O yüzden dağ yolundan gidelim"⁴⁰.

Bir Amerikan misyonerinin Çerkezler hakkında söylediği çok da tarafsız olmayan bu bilgilere ve genelinin "soyguncu" olduğu gibi tespitlere katılmak mümkün değildir⁴¹. Fakat Çerkez liderin dağlar hakkında söylediği övücü sözler onların Kafkas dağlarındaki yaşam koşullarına birebir uyan bir ortam bulduklarını göstermesi açısından manidardır. Yine Gürcülerin iskân edildiği yerler arasında bulunan Merzifon'un Anadolu'nun çoğu yerinde olduğu gibi doğal yapısı, havası ve suyuyla Kafkaslara benzediği görülmektedir⁴².

39 Hilmi Bayraktar, "Kırım ve Kafkasya'dan Adana Vilayeti'ne Yapılan Göç ve İskânlar (1869-1907)" *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.22, s. 420.

40 George E. White, *Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hâtıraları*, Ter: Cem Târik Yüksel, İstanbul 1995, s. 138-40.

41 Soygun konusunda endişesini dile getiren White, Çerkez eskortun kendisine "Korkma! O soyguncular biziz!" diye karşılık verdiğini iddia etmektedir. George E. White, *age*, s. 138-40.

42 Şuşana Putkaradze "Türkiye'deki Gürcü Köylerinde Alan Çalışmasının Sonuçları" *Mamule*, Mayıs 1998, Sayı 5, Sinatle yay, Çev: Fahrettin Çiloğlu.

Muhacirlerin Merzifon'a yerleştirilmelerinde Samsun limanına yakın olmasının önemli bir faktör olduğu da unutulmamalıdır. Özellikle 1864 yılında müthiş bir yığılma söz konusu olunca Samsun limanına indirilen Çerkezlerin en yakın yerleşim yerlerine gönderilmeleri istenmiştir. Bu doğrultuda Samsun'a komşu olan çok kısa mesafedeki Amasya ve onun kazası Merzifon, limanda yığılan ve büyük sıkıntılar çeken muhacirler için geçici yerleşim mekânı olmuştur.

Bir diğer neden ise Merzifon'da gayri Müslim nüfusun oranındaki yükseklik ve bunu Kafkasya'dan gelen Müslüman Çerkezlerle dengeleme çabası olabilir. Zira Osmanlı Devleti'nin iskân politikalarında göz önünde bulundurduğu faktörlerden birisi de nüfus dengelenmesinin sağlanmasıydı. Bu sayede muhtemel bir Ermeni ayaklanmasının önüne geçilebileceği düşünülmüştür.

e. Merzifon'a Yerleştirilen Kafkas Göçmenlerinin Karşılaştıkları Sorunlar

Merzifon'a yerleştirilen Kafkas muhacirleri bir kısım sorunlarla karşılaşmışlardır. Bu sorunları uyum sorunu, iş sorunu, güvenlik sorunu gibi başlıklar halinde sıralayabilmemiz mümkündür. Amasya mutasarrıfı Abdülhamid Ziyaeddin Bey'in Amasya Sancağı'ndaki muhacirlerle ilgili 18 Şubat 1864 tarihli raporunda ilginç tespitler yer almaktadır. İskânlardaki usulsüzlükler, başarısızlıklar ve nedenlerine dair bilgiler verilen bu raporda Abdülhamid Ziyaeddin Bey, Amasya'nın küçük bir sancak olmasına rağmen, yarısından fazlası halk tarafından toplanan 2.794.013,09 kuruşun doğru şekilde harcanmayarak heba edildiğini belirtmiştir. Her 15 nüfus bir hane olarak kabul edilerek her haneye yaklaşık 685 kuruşun, öküz, çift araç gerci ve tohum için verildiğini belirtmektedir. Bazı yerlerde muhacirler için evleri halkın yaptığını, bazı yerler de ise tarla olamayacak kadar boz ve kıraç toprakların muhacirlere ziraat için verildiğini söylemektedir. Raporunda ayrıca hanelerin nadiren 15 kişiden oluştuğu, gerçekte ise 3-5 kişilik aileler olduğu iddia edilmiştir. Hane başına düşen 685 kuruş, hanenin kendi arasında pay ediliyordu. Böyle olunca her aileye bir merkep dahi alınamayacak derecede çok az miktar para düşüyordu. Bu durum muhacirlerin perişan olmalarına yol açıyordu. Zor durumda kalan aileler, önceleri kendilerine verilen yevmiyelerin bir müddet sonra kesilmesiyle, Anadolu'nun çeşitli yerlerine evvelce yerleştirilmiş ve daha rahat durumdaki akrabalarının yanına göç etmeye çalışmışlardır. Fakat yerleştirildikleri yerden ayrılıp gidenler sıkıntılarından kurtulamamakla birlikte yevmiye verilmediği için de sefalet içine düşmüşlerdir⁴³.

Buna ilaveten raporda muhacirlerin bir kısmının çareyi fenalık yapmakta buldukları ve "*akla gelebilecek her türlü fenalığı yapar*" hale gelerek ahalinin

43 Abdullah Saydam, *age*, s.139-140.

asayişini bozduklarına değinilmiştir. İskânın önündeki engeller arasında *tarla* diye gösterilen yerlerin *elverişsiz topraklar* çıkması, ya da o toprağın gerçek sahibinin ortaya çıkması nedeniyle kendisine yeni yerler gösterilmemesi vardı. Ayrıca yerleşmeleri için gösterilen evlerin birkaç yağmurdan sonra çökmesi gibi sorunlar muhacirleri zor durumda bırakırken devlet otoritesinden ziyade kendi kabile reislerine itaati ön planda tutmaları iskânın önündeki engellerden olmuştur⁴⁴.

George E. White Çerkezleri, "özgürlüklerine düşkün" olarak tanımlayarak yaşantılarına da bunu yansıttıklarını söylemektedir. Bu insanların hayatlarını çiftçilikle idame ettirmelerinin yanında, tütün kaçakçılığı, yaptıklarını belirten Amerikan misyoneri White, onların ayrıca yabancılara belli bir ücret karşılığında dağlardan ve tehlikeli yollardan geçerken refakat ettiklerini ifade etmektedir⁴⁵. 1891 yılında Amerikan kolejinde öğretmen olan White o dönemde Merzifon'da Çerkezlerin ve Gürcülerin de yaşadığını söylemektedir. G. White anılarında Çerkezlere dair şu anekdota yer vermiştir:

"Bir gün bir Çerkezle ata biniyordum. Onunla dostane bir şekilde konuşurken ne iş yaptığını sordum. Oda "bazen senin gibi seyahat edenlere eskortluk yaparım. Fakat benim esas mesleğim tütün kaçakçılığıdır. Bizim köyde herkesin düzenli bir işi vardır. Bazıları çiftçi, bazılarının ise kaçakçılık yapar."

White "ya yakalanırsanız?" diye sorduğunda Çerkez, "iki tür kaçakçı vardır. Biri yakalanan kaçakçıdır diğeri yakalanmayan kaçakçıdır" diyerek, yakalanmanın bir utanç olduğunu vurgularcasına "tanrıya şükür henüz o utanca düşmedim"⁴⁶ demiştir. "Ayıncılık" da denilen tütün kaçakçılığı⁴⁷ o yıllarda bir meslek olarak görülüyor ve ifa ediliyordu. Kıyılmış ve içime hazır hale getirilmiş tütüne "ayınga" denmekteydi. Bilindiği gibi üreticiden tütünü sadece devlet satın alırdı. Ödemesini ise taksitle yapar çoğu zamanda geciktirirdi. Tütün üreticileri ise bu zor durumdan kurtulmak için ürettikleri tütünün bir kısmını kendilerine ayırarak onları kıyar ve gizlice vergisini ödemedi satarlardı. Bu gizlice satma işlemine "ayıncılık" denirdi. Görüldüğü gibi ayıncılık bir meslek olarak addedilmektedir.

44 Abdullah Saydam, *age*, 1997, s.139-140.

45 George E. White, *Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları*, Ter: Cem Târik Yüksel, İstanbul, 1995, s. 138-40.

46 George E. White, *Adventuring with Anatolia College : A U.S. Educator in Turkey (1890-1921) and Greece (1923-1933)*, <<http://www.oswego.edu/~baloglou/anatolia/anat-5.html>>, (e.t. 10.10.2009) Haz: George Baloglou, State University of New York at Oswego.

47 *Büyük Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, <<http://www.tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=ayincilik>> e.t. 10.10.2009.

Çerkezlerin Merzifon'da yaptıkları bu “*serkeşlik ve yağmacılık*” biraz da liderlerinin Dersaadet'e yer değiştirme taleplerini iletmek için gitmeleri nedeniyle meydana gelen boşluktan kaynaklanmaktaydı. 1888 yılının Eylül ayında, Çerkez muhacirlerden oluşan kalabalık bir grubun iskân işlemindeki gecikmeler nedeniyle çıkardığı taşkınlık, liderleri İstanbul'da olduğu için önlenememişti. Halkın yatışması ve durumun kontrol altına alınabilmesi için kabile liderlerinin İstanbul'dan gelmesi ve daha sonra süratle iskan edilmeleri sağlanmıştır⁴⁸.

Diğer taraftan Tavşan Dağı'ndaki Eğriyol karyesine yerleştirilen Çerkez muhacirlerinden “*sirkat ve mal gaspı*” gibi eylemlerde bulunan dokuz Çerkez “*şaki*” den söz edilmektedir. Cinayetçen giyaben mahkûm olan ve firardaki bu 9 kişi, bütün uğraşlara rağmen bir türlü yakalanamamıştı. Sonunda “*Hukuk-u şahsiye*” davaları bâki kalmak koşuluyla “*hukuk-u umumiye*”den affedildikleri söylenerek teslim olmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Fakat bunun suçun devâmiyetini sağlayacağı için, zanlıların “*inzibâtî ve siyasî mülahazalarla*” takip edilerek yakalanmalarının ve kanunların uygulanmasının daha uygun olacağı kanaatine varılmıştır⁴⁹.

Bazen de haksız baskılara maruz kalan Çerkezler bunu Sivas Vilayetine yazdıkları dilekçelerle dile getirmişlerdir. Merzifon Çerkezlerinden Ahmed, Müftü namıyla bilinen İbrahim Efendiye ait bir akçeden dolayı ne türlü baskılara maruz kaldığını anlatan bir telgraf yollamıştı⁵⁰.

Çerkez muhacirlerin başlarına buyruk davranışlarında onların toplumsal yapılarının ve sahip oldukları kültürün de büyük etkisi olmuştur. Amasya Mutasarrıfı Abdülhamid Ziyaeddin Efendi 1864'de Amasya'daki muhacirler ile ilgili sunduğu raporda “*muhacir kabilelerin memleketlerinde sahip oldukları vahşi adetlerini burada terk etmemeleri*”ni iskânın önünde bir engel olarak görmüştür. Bilindiği gibi Çerkezler kabileler halinde yaşamakta ve kabile liderinin sözünden dışarı çıkmamaktaydılar. Bu anlamda liderlerine ve büyüklerine karşı son derece itaatkâr ve saygılı olan Çerkezlerin, yeni yerleşim mekânlarında başka bir gücün yönetimi ve emri altına girmeyi kolayca kabullenmeleri beklenemezdi. Amasya'ya ve Merzifon'a geldiklerinde de devlet ve hükümet yetkilileri yerine kendi liderlerini dinlemeleri ve onların sözlerinden dışarı çıkmamaları itaat sorununu oluşturmuştur. Diğer taraftan kabile liderlerinin devletin verdiği yardımı dağıtmakta adaletsiz davrandıkları da oluyordu⁵¹.

48 BOA, DHMKT, 1567/53, Tarih: 18/Ra/1306 (Hicri).

49 BOA, DHMKT, 2188/44, Tarih: 30/Za/1316 (Hicri).

50 BOA, DHMKT, 1708/127, Tarih: 25/B/1307 (Hicri).

51 Abdullah Saydam, *age*, s. 140-141.

Bu durum bir gerçeği de ortaya çıkarmıştır. O da, göçmenlerin kalabalık guruplar halinde iskân edilmesinin bir takım olumsuzlukları beraberinde getirmesidir. Bu, iskânlarda sevkleri zorlaştırırken diğer taraftan huzursuzluğun artmasına ve herhangi bir isyan durumunda müdahalenin güçleşmesine yol açıyordu. Nitekim 1888 yılının Aralık ayında Yozgat'a yerleştirilmeleri uygun görölen Merzifon'daki Çerkez muhacirler, gitmeyi reddetmişler ve tayinat bedellerini almak için toplu halde Merzifon'daki hükümet konağının avlusuna saldırmışlar ve karışıklık çıkartmışlardır. Bu ve bunun gibi durumlara mahal vermemek için en azından bundan sonraki muhacir guruplarının küçük guruplar halinde ayrı ayrı gönderilmeleri konusunda girişimler yapılmıřtır⁵².

erkezler muhacirlerin sabrını taşıran ve onların çeşitli kalkışmalar yapmalarına neden olan hadiseler başka vilayetlerde de görölmekteydi. Bu hareketlerin cebir ile bastırılması ve erkezlerin dağıtılması gibi öneriler, ileride onlardan teşkil olunacak birlikler nedeniyle olumsuz karşılanmıştır. Onların yerleştirildikleri yerlerden zorla çıkarılmalarının daha büyük sıkıntılara neden olacağını bilen II. Abdülhamid, erkezlere "*hüsnüniyetle*" muamele edilmesini istemiştir. Bunun yanında muhacirlerin halka verdikleri maddi zararın, Bab-ı Ali tarafından ödenmesi sağlanırken, yerleştirme işleminin zorla değil ikna yoluyla yapılması kararlařtırılmıřtır⁵³.

f. Muhacirlerin Yerlerinin Değiştirilmesi ve Yer Değiştirme Talepleri

Geçici İskan Bölgesi: Aslında Merzifon diğer bir açıdan geçici bir iskân yeri ve bir dağıtım noktası gibidir. Zira Samsun limanlarından direkt olarak Amasya'ya gelen Kafkas muhacirlerinin, geçici olarak yerleştirildikleri Merzifon'dan, Ankara Yozgat Sivas ve Konya gibi yerlere gönderilmesi planlanmıştır. Merzifon'a yerleşmekten memnun olan Kafkas muhacirlerinin geçici olarak buldukları bu yerden Ankara'ya nakledilmeleri pek de istedikleri bir şey değildi. Muhacirin memurlarının, Merzifon'dan Ankara'ya gidilmesi noktasında emirlerinde ısrarcı olmaları muhacirlerin memnuniyetsizliğini artırmıřtır⁵⁴. Dolayısıyla Muhacir Komisyonu memurlarının bazı uygunsuz tavır ve tutum içine girmeleri Kafkas muhacirleri arasında hoşnutsuzluğun meydana gelmesine neden olmuştur.

Diğer taraftan Merzifon'da geçici olarak misafir edilen 300 hane Kafkas muhacirinden 30 hanesi, daha sonra Havza Kazası'nın Karakol Karyesine sevk edilmişleridir. Burada yeterli miktarda ziraat sahası olmadığı için Ankara'ya

52 BOA, DH.MKT, 1576/61, Tarih: 15/R /1306 (Hicri).

53 Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Türk Tarih Kurumu, Ank. 1999, s. 232-233.

54 BOA, DHMKT, 1579/70, Tarih: 25 R 1306 (Hicri).

gönderilmeleri düşünülmüş fakat üçüncü bir göçün muhacirleri zor durumda bırakacağı belirtilerek barınmaları için barakalar tahsis olunmuş ve Havza'nın Karakol Karyesine yerleştirilmelerinde karar kılınmıştır⁵⁵.

Muhacirlerin geçici iskan bölgesi olan Merzifon'dan esas bölgelerine sevk edilmeleri 1888 yılında bastıran kış nedeniyle bahara ertelenmiştir. Bahar gelinceye kadar da *misâfireten* Merzifon'da kalmaları ihtiyaçlarının karşılanması sağlanmıştır⁵⁶. Dolayısıyla sevkiyatın gecikmesinin nedenlerinden birisi de mevsim şartlarıdır.

Yer Beğenmeme: Yerleştirildikleri yeri beğenmeyen muhacirler istedikleri yerlere gitmek istiyorlar ve bu konuda ısrar ediyorlardı⁵⁷. Fakat böyle bir şeye müsaade edilmesi söz konusu olamazdı. Diğer taraftan istemedikleri yere zorla yerleştirmek de akıllıca bir tavır olmayacak ve muhacirleri küstürecekti. Bu denemle muhacirlerin iskân edildikleri mahalde kalmaları için her türlü teşvik uygulanmıştır. Bunu uygularken de baskı ve korkudan ziyade "hüsniyetle" bunun temin edilmesi yoluna gidilmiştir. Fakat bu girişimler sonuç vermeyince muhacirlere, eğer Amasya'da ev inşa edilmemişse ya da onlara bir harcama yapılmamışsa Konya ya da Sivas vilayetlerinden birisine iskân olunmalarına müsaade edilmiştir⁵⁸. Dikkat edilirse burada muhacirlerin ilk iskan mekanlarında herhangi bir harcama yada masraf yapıldıysa isteklerinin yerine getirilmesi Muhacir Komisyonuna ayrılan bütçe nedeniyle zor görünüyordu.

Salgın hastalıklar: Salgın hastalıklar o dönemlerde büyük artış göstermiştir. Bir çok insanın yaşamını yitirmesine neden olan sıtma salgını en çok da zor şartlar altında yaşam mücadelesi veren göçmenleri vurmuştur. Besleney kabilesinin bir kısmının Merzifon ovasına yerleştirilmesine rağmen daha sonraları sıtma salgını nedeniyle 1870li yıllarda Tavşan Dağı'na doğru çıktıkları ve oralara yerleştikleri bilinmektedir⁵⁹.

Parçalanmış Aileler: Merzifon'a yerleştirilen muhacirlerin karşılaştıkları bir diğer sorun da Anadolu'ya gelen kabilelerin parçalanmış halde yerleştirilmelerinden kaynaklanan problemlerdir. Buna en güzel örnek Kırım muhacirlerinden Canbulak kabilesiydi. 1860 yılında 15 hanesiyle birlikte göçe tabi tutulan Canbulak kabilesinin 11 hanesi, Köstence'de (Romanya) kalırken 4 hanesi de Amasya'nın Merzifon ilçesine yerleştirilmiştir. Kendisinin bu 4 haneyle birlikte

55 BOA, DHMKT, 1649/57, Tarih: 22 Z 1306.

56 BOA, DH.MKT, 1579/59 Tarih: 25/R /1306 (Hicri).

57 BOA, AMKT MHM, 221/101, Tarih: 28/Za/1277 (Hicri).

58 BOA, AMKT MHM, 222/88, Tarih: 8/z/1277 (Hicri).

59 Şamil Yurdusever, *agm*, s. 50-52.

Köstence'ye gönderilmesini Padişaha yazdığı bir arzuhalle isteyen Canbulak sülalesinden Merzifon kazasında bulunan dört hanenin vekili Alem, “gece ve gündüzlerinin bir ızdırap halini aldığını ve artık dayanamadıklarını” söylemiştir. Derdini Amasya mutasarrıfına da anlattığını fakat onun irade yayınlanmadan böyle bir şeye izin veremeyeceğini belirttiğini arzuhalinde ifade eden Alem, bir sonuç alamayınca İstanbul'a gitmiştir. Alem ayrıca kendisinin “fukara gürûhu”ndan olduğunu söylemiş ve Köstence'ye gönderilmesine ve masraflarının karşılanmasına yönelik Amasya mutasarrıfına bir emirname yazılmasını arzu etmiştir. Bilindiği gibi muhacirlerin Osmanlı Devleti içinde bir yerden başka bir yere göç etmeleri için ruhsat gerekiyordu. Durumu değerlendiren Muhacir Komisyonu, Amasya Mutasarrıfı Salih Paşa'ya ve Canik Mutasarrıfı Kamil Paşa'ya bir yazı göndererek bu dört hanenin Köstence'ye gönderilmesi için gerekli olan ruhsatın verilmesini ve ellerinde bulunan *fukara pusulaları* gereğince gidecekleri yere varıncaya kadar “*jevmiye yirmişer kıyye nan-ı azize veya bedelinin*” verilmesi sağlanmıştır⁶⁰. Fakat daha sonra aynı kabileden göçmenlerin Merzifon'un Bulak Karyesine iskân edildikleri görülmektedir⁶¹. Dikkat edilirse kabile parçalanmıştır. Nitekim Amasya Mutasarrıfı Abdülhamid Ziyaeddin Efendi'nin hazırladığı muhacir raporu dikkate alınarak 17 Kasım 1864 de hazırlanan talimatnamede, muhacirler iskân edilirken bölünmesine dikkat edilmesi istenmiştir. Talimatnameye göre muhacirlerin, vatanlarında olduğu gibi toplu halde bulunmak ve o şekilde yaşamak isteyebileceklerini, fakat buna müsaade edilmemesi gerektiği ve beşer-onbeşer hanelik guruplar halinde iskân edilmelerinin sağlanması öngörülmüştür⁶². Anadolu'nun çeşitli yerlerine kabileler halinde toplu olarak gelen Çerkezlerin birbirlerinden kopmamak adına aynı yerde iskân edilmelerine yönelik istekleri Merzifon'da da söz konusu olmuştur.

g. Merzifon Halkının Muhacirlere Karşı Tutumu ve Yardımlar

Muhacirler, Merzifon'a uyum sağlama noktasında zaman zaman sıkıntılar yaşamış ve yerlerinin değiştirilmesi talebinde bulunmuş olsalar da, halkın kendilerine gösterdiği yardım ve ilgiden memnun kaçarak, yerlerinden ayrılmak istemediklerini belirtmişlerdir. Geçici olarak Merzifon'da misafir edilen Nogay ve Çerkez muhacirlerine Merzifonluların takındığı olumlu tavır ve yapılan yardım, memnuniyet verici bulunmuştur. Osmanlı Devleti muhacirleri kabul edip onların ihtiyaçlarını karşılama hususunda cömert davranırsa da mâli durum hiç de iç açıcı değildi. Fakat devletin içinde bulunduğu mâli sıkıntıya rağmen

60 BOA, AMKT. UM, 480/87, Tarih: 25/Z/1277 (Hicri).

61 BOA, AMKT. UM, 483/52, Tarih: 5/M/1278 (Hicri).

62 Abdullah Saydam, age, s. 144.

muhacirlerin yardımına koşan Merzifon halkı, onlara kucak açmış ve ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Araba parası, kalacak yer, giyecek ve gıda gibi konularda yardımlarda bulunan Merzifonlular, bu harcamalar karşısında bir beklenti içinde olmamışlar ve devletin yapacağı geri ödemeyi hazineye bağışladıklarını belirtmişlerdir. 1859'da Nogay ve Çerkez göçmenlerine Merzifon'da gösterilen bu kucaklama, Amasya'nın diğer kazalarında da görülmüştür. Amasya sancağına gönderilen Nogay muhacirlerinin geçici olarak Merzifon'a yerleştirilmeleri sırasında Merzifon halkı tarafından 400 kile İstanbul hinta ve 200 kile şair(arpa) iane olunmuştur. Ayrıca Merzifon'dan diğer kazalara sevk edilecek olurlarsa araba masrafları olan 21.774 kuruş yine Merzifon halkı tarafından bir hizmet maksadıyla hazine-i çelileye bırakılmıştır. Gösterilen bu misafirperverlik ve yardımlaşma örneği takdire şayan bulunmuş ve bu olay bir örnek teşkil etmesi açısından *Takvimi Vekâyi* ve *Ceride-i Havâdis*'te neşredilmiştir⁶³. Bu Amasya'da muhacirlere gösterilen genel bir tavır gibidir. Kafkas muhacirleri için ev cami ve okul ihtiyaçlarını karşılamak için halk adeta seferber olmuştur⁶⁴ zor durumdaki muhacirler halkın verdiği kullanılmış entari, mintan, hırka gömlek ve donlarla kışı geçirmişlerdir⁶⁵.

Bunun yanında özellikle göçün en yoğun olduğu dönemde Amasya Sivas ve Samsun'daki muhacirlerin mağduriyetlerinin giderilmesi için bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon vasıtasıyla 1862 yılında hem sivil zenginler hem de askeriye harekete geçirilerek yardım toplanmıştır⁶⁶. Bu yardımlar bağlamında askeriye depolarındaki kullanılmayan elbiseler muhacir komisyonuna teslim edilirken Tophane Dairesi personeline muhacirin için yaptırılan elbiseler de Amasya ya gönderilmişti⁶⁷.

h. Ev, İş ve Aş Sorunu

Diğer taraftan göçmenlere meralar tahsis edilerek geçimlerini sağlayabilmeleri için iş sahaları oluşturulmuştur. Burada amaç, göçmenlerin biran önce iskân mahallerine ulaştırılarak üretime geçmeleri ve ekonomik anlamda canlanmayı sağlamalarıdır. Fakat canlanma sağlanana kadar kaldıkları geçici iskân bölgelerinde büyük sıkıntılar yaşamışlardır.

63 BOA, A.MKT. MHM, 211/83, Tarih: 25/S/ 1277; BOA, AMKT. MHM, 212/97, Tarih: 8/N/1277.

64 BOA, A.MKT.UM, 512/76, Tarih: 29/R /1278 (Hicrî).

65 Abdullah Saydam, *age*, s. 142.

66 BOA, A.MKT.MHM, 290/51, Tarih: 10/Ş /1280 (Hicrî).

67 BOA, A.MKT.MHM, 290/87, Tarih: 15/Ş /1280 (Hicrî).

Samsun limanından Amasya'ya ve oradan da geçici olarak iskân edilmek üzere Merzifon'a sevk edilen Çerkez kabilelerinden birisi de Besleneylerdir. 1860 yılında 60 hane nüfusuyla Samsun limanına gelen Osman Efendi, Amasya'ya ve oradan da Merzifon'a yerleştirilmişlerdir. Ancak Merzifon kaymakamı, emirname gelmeden yevmiye veremeyeceğini açıklayınca mağdur duruma düşen Osman Efendi ve kabilesi sefil duruma düşmüşlerdir. İstanbul'a giderek muhacir komisyonuna arzuhal veren Osman Efendi, "*din ve vatanımız uğrunda can ve baş feda ederek ve nice kanlar dökerek cenk ve cüdâl ile uğraşmaktaydık*" diyerek Rusların vatanlarını zapt etmesi üzerine "*ocaklarının perişan olduğunu*" söylemiştir. Rusların kendilerine "*tabi olmak veyahut diyarı terk ve hicret etmek*" teklifinde bulunduğunu ancak buna itibar etmeyerek hiçbir surette bu teklifi kabul etmeyeceklerini söylediklerini ifade etmiştir. Sırf bu nedenle Rus gemileriyle Samsun limanına bırakıldıklarına değinen Osman Efendi, geçici olarak yerleştirildikleri Merzifon'da, kabilesinin kış şartları nedeniyle sefil olduklarını belirtmiştir. Yol masraflarını dahi borç aldıklarını, fakirlerinin pek çok olduğunu, yevmiye olarak adam başına çok cüzi bir miktar para verildiğini ve bunun da muhacirlere çok az geldiğini ileten Osman Efendi'nin tek isteği emsalleri kadar yevmiyenin verilmesini ve ihtiyaçlarının temin edilmesini sağlamaktır. Ayrıca yerleştirildikleri yerde evlerinin biran önce yapılmasını istemiştir⁶⁸.

Bunun üzerine Muhacirin Komisyonu, Amasya Mutasarrıfı Salih Paşa'ya bir emirname göndererek 60 hane nüfusu olan Osman Efendi ve kabilesinin henüz iskan edilmediğini ve sefâlet içinde olduklarını, yevmiyelerinin dahi verilmediğini ve bu sorunun süratle halledilmesi için gereğinin yapılmasını istemiştir. Ayrıca Osman Efendi ve kabilesinin henüz iskan edilmemiş iseler münasip bir mahalde iskân edilerek, fakirlerine, iskanlarına değin 20'şer kıyye nam-ı aziz verilmesi öngörülmüştür⁶⁹. Osman Neruke? isimli Besleney Çerkez liderinin, kabilesinin sorunlarını iletmek için İstanbul'a gittiği anlaşılmaktadır. Görüldüğü gibi Amasya Mutasarrıfı Salih Paşa, Muhacir komisyonu tarafından bilgilendirilerek gerekenin yapılması sağlanmıştır.

68 BOA, AMKT.DV, 221-81, 1/ZA/1278 (Hicri).

69 "Sahib-i arzuhal Osman, 60 hane nüfusu kabileleriyle bil muhâcere doğruca Samsun'a çıkıp oradan Merzifon kazasına gönderilmiş iseler de kendilerine yevmiye verilmeyip ve henüz iskan dahi ittirilemeyerek ve duçar-ı sefâlet olduklarından bahisle emsâli misillu yevmiyelerinin itasıyla bir mahal-i münâsibede hanelerinin inşası istidasından ibaret bulunmuş ve bunlar filhakika henüz iskan ittirilememiş iseler bir mucib talimat seniyye husul iskanlarına değin fakirlerine yevmî yirmişer kıyye nân-ı azîzin itası ve hazine-i celîlenin zâid-i masârıfdan vekâyesi zımnında bir münâsib mahal-i hâlisede sürat iskan ve eyvali hususunda Amasya mutasarrıfı saadetlu paşa hazretlerine emr işarı babında emr-u ferman hazreti menlehül emrindir. 20 Şevval 1278. BOA, AMKT.DV, 221/81, 1/ZA/1278 (Hicri).

Muhacirlerin *sefil* olmasının nedenlerinden birisi de kabile liderlerine toplu halde verilen gıda ya da giyecek yardımının, gerçek ihtiyaç sahibi muhacirlere ulaştırılmamasıdır. Bu nedenle Kasım 1864'deki talimatnamede bu göz önüne alınmış ve muhacirlerin fakirlerine günde *yarımşar okka ekmek*, aynî olarak ya da nakdî olarak, mahalli memurlar, kaza meclisleri, köylerde ise imam ve muhtarlar kanalıyla hanelere dağıtılacaktır. Kesinlikle beylere ve ileri gelenlere toplu halde verilmeyecektir. Eskiden hayvan ve diğer malzemelerin bedelleri hane başına verilirken şimdi bedeli yerine, hayvan yetkililer tarafından satın alınarak hanelere verilecek ve nasıl yetiştirecekleri ve besleyecekleri konusunda bilgilendirileceklerdir⁷⁰. Bu şekilde balık yemeyi değil balık tutmayı öğretmenin ehemmiyeti ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bu, Muhacirlerin adaptasyonu, yöreye uyum sağlamaları ve entegrasyonları açısından çok gerekli bir husustur.

Muhacirlere yapılması için söz verilen evler yapılmayınca, onlarda kendileri çözümler üretmeye çalışmışlardır. Örneğin Batum göçmenlerinden olan Arif kendisine daha önceden tahsis edilen mîrî arazinin üzerine ev yapmıştır. Bu arazinin kendisine ev yapmak için değil ziraat için tahsis edildiği ve mera olduğu gerekçesiyle elinden alınmak istenmiştir. Bunu Sivas Vilayetine gönderdiği bir arzuhalle anlatan şahsa, daha önceden muhacirler için tahsis olunan hane arsaları gösterilerek oralarda ev yapması sağlanmıştır⁷¹.

Ana vatanlarında hayvancılıkla uğraşan ve her şeylerini bırakıp göç etmek zorunda kalan muhacirlerin yanlarında hayvanlarını da getirmek istediği anlaşılmaktadır. Merzifon'a iskân edilen Kabartay kabilesi liderlerinden Adil Bey, Kafkasya'da bırakmak zorunda kaldığı hayvanlarını gümrük vergisi muaf bir şekilde Merzifon'a getirmek için girişimlerde bulunmuş fakat buna izin verilmemiştir⁷².

Sonuç

Gerek yüzey şekilleri gerekse de iklimi itibariyle Kafkaslarla benzerlik gösteren Merzifon, Karadeniz'e yakınlığı nedeniyle Kafkas göçmenlerinin iskân mekânları arasında yer almıştır. İlk etapta geçici yerleşim yeri olarak görülen Merzifon'da muhacirlerin yerli halktan gördüğü yakın ilgi, coğrafi koşulların kendi yaşam stilleriyle benzerliği gibi nedenlerle, daimi yerleşim yeri haline gelmiştir.

İlk göç ettiklerinde zorlu yaşam koşulları altında yaşamak zorunda kalan Çerkezler, Nogaylar, Gürcüler, kısacası Kafkas muhacirleri, zaman zaman bu zorluklara baş

⁷⁰ Abdullah Saydam, *age*, s. 145.

⁷¹ BOA, DHMKT, 1612/11, Tarih:1/ş/1306 (Hicri).

⁷² BOA, DH.MKT, 1599/62, Tarih: 27/C /1306 (Hicri).

kaldırılmışlardır. Savaşlarda gösterdikleri başarılarının ve kahramanlıkların yanında misafirperverlikleri ve cesaretleri ile de ön plana çıkan Kafkas muhacirleri, büyük bir dayanışma örneği sergileyerek geleneklerini, örf ve adetlerini korumayı başarmışlardır. Kafkaslardaki sosyokültürel yapının bir izdüşümü olarak "savaşçı" özellikler gösteren Kafkas muhacirlerinin, liderlerine ve büyüklerine itaati ve saygıyı ileri derecede uygulamaları, devlet yöneticilerine karşı itaat noktasında bir zaafiyet oluşmasına yol açmıştır. Muhacirlerin, Kafkaslarda normal karşılanabilecek bazı sosyo-kültürel argümanların ve kodların aynını Merzifon'da devam ettirmeleri, adaptasyon ve entegrasyon konusunda sorunların çıkmasına ve çatışmaların meydana gelmesine neden olmuştur.

Ermeni nüfusunun yoğun olduğu Merzifon'da 19.yüzyılın sonunda artış gösteren Ermeni ayaklanmaların etkisizleştirilmesine katkı sağlayan Kafkas muhacirlerinin aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında ve Kurtuluş Savaşı'nda gösterdikleri özveri, onların Anadolu mozağının ayrılmaz bir parçası ve rengi haline gelmelerini sağlarken, Merzifon'un sosyo-kültürel yapısının zenginleşmesinde önemli bir faktör olmuştur.